

ایران، جمهوری خود مختار نخجوان و سیاست جمهوری آذربایجان

آنچه مشخص است در سال‌های گذشته ترکیه و آذربایجان چندین پروژه را برای کاهش وابستگی نخجوان به رژیم ایران اجرا کرده‌اند

ل/سرویس آذربایجان

ایران، جمهوری خود مختار نخجوان و سیاست جمهوری آذربایجان

آنچه مشخص است در سال‌های گذشته ترکیه و آذربایجان چندین پروژه را برای کاهش وابستگی نخجوان به رژیم ایران اجرا کرده‌اند

مقدمه

جمهوری خودمختار نخجوان بخشی از جمهوری آذربایجان است که مرکز آن شهر نخجوان است. در ۹ فوریه سال ۱۹۲۴ میلادی نخجوان به صورت جمهوری خودمختار تأسیس شد و با اعلام خودمختاری در ترکیب جمهوری آذربایجان قرار گرفت. در واقع نخجوان در ترکیب کشور آذربایجان یک جمهوری خودمختار است که پیوستگی ارضی و جغرافیایی با بیکره اصلی خاک جمهوری آذربایجان ندارد. این جمهوری خودمختار همچنین از جنوب و شمال غربی با جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه و از شمال و شمال شرقی به جمهوری ارمنستان محدود شده است. به علاوه نخجوان در جنوب قفقاز و شمال رود ارس واقع شده و طول مرزهای این جمهوری با «جمهوری ارمنستان» ۲۲۴ کیلومتر، «جمهوری اسلامی ایران» ۱۶۳ کیلومتر و «جمهوری ترکیه» ۱۲ کیلومتر است. مساحت این جمهوری خودمختار ۵۵۰۰ کیلومتر و شمار اهالی آن بیش از ۴۰۰ هزار نفر تخمین زده شده است.

بعد از فروپاشی شوروی و آغاز جنگ ارمنستان و آذربایجان، ارتباط زمینی نخجوان با باکو قطع شد و نخجوان در وضع بحرانی ویژه ای قرار گرفت. در واقع دو کشور ترکیه و ایران نقش مهمی در ادامه حیات و توسعه این جمهوری کوچک و بخش برونگان جمهوری آذربایجان داشتند. همچنین با توجه به مرز کوچک و ۱۲ کیلومتری ترکیه با این جمهوری در مقایسه با مرز ۱۶۳ کیلومتری در واقع این ایران بود که نقش استراتژیک و مهمی را در ادامه حیات اقتصادی و سیاسی نخجوان بازی کرد. چنانچه بعد از فروپاشی شوروی و در زمان مناقشه قره باغ با تامین برق و مواد غذایی، انرژی و سایر نیازهای نخجوان مانع از ایجاد فاجعه انسانی در این منطقه شد. از آن زمان تاکنون نیز تانکرهای سوخت، خودروهای باری و مسافری جمهوری آذربایجان برای تردد به نخجوان از خاک ایران استفاده کرده‌اند و حتی احداث جاده مرزی بیله سوار و ndash; جلفا توسط ایران برای ایجاد ارتباط زمینی بین نخجوان و باکو بوده است. با این حال در چند سال گذشته به نظر می‌رسد باکو با اتخاذ رویکردهایی کوشیده است از وابستگی نخجوان به ایران بکاهد که در ذیل آورده می‌شود.

تشدید مقررات روادید

در حالی که مجلس ملی جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۰۶ تفاهمی در مورد ایجاد تسهیلات در عبور و مرور اتباع جمهوری آذربایجان ساکن دائم در جمهوری خودمختار نخجوان و اتباع جمهوری اسلامی ایران امضا کردند و ایران نیز از فوریه ۲۰۱۰ به صورت یک سویه روادید را برای اتباع جمهوری آذربایجان لغو کرد، در سال گذشته مجلس ملی جمهوری آذربایجان یادداشت تفاهم موجود بین این کشور و ایران را تمدید نکرد. این رویکرد باکو هر چند بنا به اعلام به دلیل مبارزه با مواد مخدر است اما این قانون باعث خواهد شد که اتباع ایرانی در حاشیه مرزها برای ورود به آذربایجان نیاز به ویزا داشته و برای دریافت ویزا به تهران یا تبریز سفر کنند. امری که موجب طولانی شدن روند تعاملات تجاری بویژه برای مرزنشینان خواهد شد و به عبارتی موجب سخت تر کردن ورود ایرانیان و اخلا در تردد به نخجوان می‌گردد.

گسترش حمل و نقل ترکیه با نخجوان

هر چند جدا از مرزهای نخجوان با ایران شهر ایغدیر ترکیه تنها مرز مشترک این کشور با جمهوری خودمختار نخجوان است و تنها راه خروج از انزوای این جمهوری خودمختار از منطقه گمرکی صدرک، هم مرز با شهر ایغدیر ترکیه است، اما در سال‌های گذشته توجه بنیادینی به گسترش زیر ساختارهای حمل و نقلی بین نخجوان و ترکیه شده است. به گونه ای که با وجود مشکلات بی شمار در مرز کوچک نخجوان با ترکیه، ترکیه و آذربایجان چندین پروژه را جهت کاهش وابستگی این جمهوری خودمختار به ایران عملیاتی کرده‌اند. چنانچه از یک سو آذربایجان و ترکیه، آزاد راه ایغدیر-صدرک بطول نزدیک به ۸۲ کیلومتر را افتتاح و ارتباط زمینی این جمهوری با ترکیه را تسهیل کرده و درکنار آن نیز با برقراری پرواز مستقیم میان فرودگاه های نخجوان و استانبول قرار است طرح احداث خط راه آهن نیز میان جمهوری خودمختار نخجوان و ترکیه (در مسیر نخجوان - ایغدیر - قارص) را اجرا نمایند.

گسترش روابط بازرگانی ترکیه با نخجوان

در دو دهه گذشته، قسمت عمده ای از واردات نخجوان از راه ایران انجام می‌شد، اما در حال حاضر ترکیه حضور قوی و عمیقی در زمینه های مختلف سیاسی، اقتصادی، تجاری، صنعتی، فرهنگی، نظامی و امنیتی در آذربایجان دارد. اکنون ترکیه نزدیک ۱۰ میلیارد دلار در آذربایجان و آذربایجان نزدیک ۲۰ میلیارد دلار در ترکیه سرمایه گذاری نموده و مبادلات تجاری ترکیه و آذربایجان به ۴ میلیارد دلار رسیده است. در صورتی که میزان مبادلات تجاری ایران و آذربایجان نزدیک به ۵۰۰ میلیون دلار است. به علاوه در چند سال اخیر در دوره هایی گمرک جمهوری نخجوان واردات کالای مسافری از ایران به این جمهوری که بیشتر از طریق خود اتباع نخجوان صورت می‌گیرد، را به شدت محدود کرده است. (۱) این رویکرد هر چند ممکن است به منظور کنترل و متعادل کردن بازار این جمهوری اعمال شود، اما می‌تواند در راستای کاهش وابستگی آذربایجان به ایران در حوزه اقتصادی بوده و رویکردی سیاسی باشد. گذشته از این نیز با سخت تر شدن روادید برای ایرانیان و ایجاد محدودیت های مرزی از سوی دولت آذربایجان زمینه مبادلات تجاری و اقتصادی و ایجاد مناطق مشترک صنعتی بین دو کشور سخت تر شده است.

ترانس آناتولی و سوآپ گاز بین ترکیه و جمهوری آذربایجان

خط لوله «ترانس آناتولی» قرار است گاز طبیعی آذربایجان را از طریق ترکیه به اروپا صادر کند و در تیرماه ۹۱ به امضای وزرای ذیربط آذربایجان و ترکیه رسید و در سال ۲۰۱۸ به اتمام خواهد رسید. پروژه ترانس آناتولی همراه با خط لوله نفت باکو-تفلیس و ndash; جیهان از مهمترین پروژه های استراتژیک برای دور زدن ایران، با حمایت غرب روبرو است. این امر در کنار توافق آنکارا و ndash; باکو و با سوآپ گاز طبیعی جمهوری آذربایجان به جمهوری نخجوان (با ساخت خط لوله ای به طول تقریبی ۲۰۰ کیلومتر) همراه با تعهد ترکیه برای سوآپ گاز بدون دریافت هزینه به جمهوری نخجوان در حالی است که قرارداد معاوضه (سوآپ) گاز طبیعی ایران و آذربایجان سال ۲۰۰۴ میلادی بین ایران و شرکت آذری گاز جمهوری آذربایجان امضا شده است. بر اساس این توافق ۲۵ ساله بنا شد که روزانه حدود یک میلیون متر مکعب گاز طبیعی آذربایجان از مسیر ایران به جمهوری نخجوان تحویل داده شود. یعنی در حالی که ایران هیچ گونه مشکلی در تامین پایدار گاز جمهوری نخجوان نداشته

است، باکو در راستای تنوع بخشیدن به منابع تامین گاز نخجوان و امنیت عرضه و تقاضا به نفع ترکیه و آذربایجان گام برمی دارد و با تکمیل خط لوله ایغدیر-صدرک سالانه تا ۵۰۰ میلیون متر مکعب گاز میان آذربایجان و ترکیه به مقصد نخجوان معاوضه خواهد کرد.

آنچه مشخص است در سال های گذشته ترکیه و آذربایجان چندین پروژه را برای کاهش وابستگی نخجوان به رژیم ایران اجرا کرده اند. یعنی هر چند ارتباط زمینی نخجوان با دیگر مناطق و جمهوری آذربایجان به تنهایی از طریق خاک ایران (در مقابل راه ترکیه و گرجستان) انجام می گیرد، اما باکو در سال های گذشته کوشیده است تا از وابستگی سیاسی، ژئوپلیتیک و اقتصادی خود به ایران بکاهد و با در نظر داشت ملاحظاتی همچون روابط استراتژیک خود با ترکیه عملاً ترکیه را جایگزین این وابستگی کند و یا حداقل توازنی در نوع وابستگی نخجوان در کوتاه مدت و میان مدت بین ایران و ترکیه ایجاد نماید. چرا که در شرایط کنونی ترکیه توجهی ویژه به اشتراکات با جمهوری آذربایجان و تلاش برای نفوذ حداکثری و همه جانبه در این کشور داشته و روابط خود با باکو را بر مبنای دو دولت و یک ملت تنظیم کرده است. همچنین با توجه به تأسیس شورای عالی همکاری های استراتژیکی، دو کشور ترکیه و آذربایجان می کوشند تا با تاکید بر پروژه های مشترک بر دامنه همکاری های اقتصادی و سیاسی خود بیافزایند. در این حال باکو که از گذشته می کوشد تا با استفاده از پتانسیل سیاسی ترکیه نقش این کشور را در حل مشکل قره باغ پررنگ کند اکنون با درک توانایی ترکیه به ایفای نقش بیشتر این کشور در نخجوان به جای ایران می اندیشد. در این راستا هر چند ترکیه صرفاً ۱۱ کیلومتر با نخجوان مرز مشترک دارد، اما باکو با در نظر داشت اختلافات و چالش های روابط خود با ایران و برای جلوگیری از محاصره شدن نخجوان به دست ایران و ارمنستان و یا وابستگی فزاینده این جمهوری به ایران در شرایط آتش بس با ارمنستان، بیش از هر زمانی به افزایش ارتباط همه گونه این جمهوری با ترکیه و کاهش وابستگی به ایران می اندیشد.

نویسنده: فرزاد رضایی بونش، پژوهشگر و عضو شورای نویسندگان ایراس